

הרב שלמה זלמן שיינברגר
מח"ס 'אבן שלמה'
בית שמש

עבודות הדם היין והשמן בלשון המקראות

עבודת הקרבנות נכתבה בתורה בפירוט רב, ועדיין הדמיון הרב בין עבודות הקרבנות השונים מקשה על הבחנת המשמעות שיש לכל שינוי דק בסדר עבודתם. במאמר זה נתחקה אחר שרשי הלשונות שנאמרו בעבודות הדם השמן היין והמים, ובע"ה מתוך ההתבוננות במשמעות הייחודית של הלשון בו נזכרה כל עבודה, נוכל גם לעמוד על תוכנן ומשמעותן של העבודות עצמן.

א. יציקה ניסוך ושפיכה

בעבודות הדם היין והשמן שבמשכן מצאנו ג' לשונות שונים לפעולה אחת כללית: בדם נזכר על הרוב לשון 'שפיכה', ביין 'ניסוך', ובשמן 'יציקה'. אך משמצאנו גם יוצאים מן הכלל, פשוט ומבואר ששינויי הלשון אינם לפי סוג הנוזל הנשפך אלא לפי סוג הפעולה.

כי אמנם בכל פעולה של שפיכה ישנם שלשה חלקים ועל שמם באו ג' הלשונות - עצם ריקון הכלי היינו **השפיכה**, הגעת הדבר הנשפך אל הכלי המקבל (או כל כיו"ב) היינו **היציקה**, ואילו עצם מרוצת הנוזל ממעלה למטה היינו **הניסוך**.

ב. ואת דמו ישפך

לשון **שפיכה** פשוט ומבואר, ואמנם בדרך כלל יאמר לשון זה אצל המים, שאין בהם ערך והם נשפכים רק כדי לרוקן את הכלי, ואף בדם כשנאמרה בו שפיכה נאמר 'עַל הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמַּיִם' (דברים יב), כלומר - הדם נשפך ואין משמש עוד לכלום. ואכן נזכר לשון שפיכה בקרבנות רק בשיירי דם החטאת הנשפכים אל יסוד המזבח, כגון - וְאֶת דְּמוֹ יִשְׁפֹךְ אֶל יִסּוּד מִזְבַּח הָעֹלָה (ויקרא ד), (לבד מפרשת המילואים שם נזכר לשון יציקה, ויתבאר להלן), וטעם הדבר נראה, לא רק משום שכבר ניתן הדם תחילה על קרנות המזבח ואין כאן אלא שיריים הנשפכים, אלא שעבודת החטאת נתייחדה בפעולה סמלית של 'שפיכת דם', כי יש בחטאת דגש מיוחד על מיתת הקרבן - כי הדם הוא בנפש יכפר, יותר מבקרבת עולה שעיקרו מסירות והקרבת הבהמה עצמה ואין הדם מהווה את עיקר משקל הקרבן, ואכמ"ל. (וגם בזה ישנו יוצא מהכלל - שמצינו לשון שפיכה גבי שלמים, ויתבאר בהערה¹).

¹ דברים יב - לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים .. ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלקיך והבשר תאכל. ואמנם כוונת הכתוב מבוארת לפי פשוטה, שהכתוב מגביל את היתר שפיכת הדם הנאמר בשחוטי חוץ, ואומר שבקדשים לא ישפך

ג. ואת הדם יצק

לשון יציקה נזכר על הרוב לגבי שמן, כי עניינו קידוש ומשיחת האדם או הכלי אשר עליו יצקו את השמן, ולכן אין מוקד העניין בצד ריקון הכלי אלא בצד התקבלותו למטרה המסוימת. אמנם מצאנו גם לשון זה במים, כגון "וַיִּצְקוּ עַל הָעֵלָה וְעַל הָעֵצִים" (מלכים א יח), וכן בנוזיד "וַיִּצְקוּ לְאֲנָשִׁים לֶאֱכֹל וַיְהִי כְּאֶכְלָם מִהַנּוֹזֵיד" (מלכים ב' ד') ועוד כיו"ב, שבכל אלו מטרת שפיכתם היא אל עבר הכלי או הדבר המקבל אותם. ואלא, המציאות היא שהשמן משמש תדיר ליציקה, כי מטרתו במשיחה וכיו"ב שבהם נותנים את השמן על חפץ כלשהו, ובעבורו.

ומעתה אם נמצא גבי הגעת הדם אל יסוד המזבח שייאמר בה לשון יציקה ולא לשון שפיכה, בהכרח הדבר מלמד על מין 'שפיכת דם' שאין עיקר מטרתה ריקון הכלי אלא דוקא המקום אליו יתקבל הדם - היסוד. ואכן לשון זה נזכר רק פעמיים ושניהם בימי המילואים, שנאמר במשה (ויקרא ח) וְאֵת הַדָּם יִצַק אֶל יְסוּד הַמִּזְבֵּחַ וַיִּקְדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו, וכיו"ב גבי קרבן אהרן ביום השמיני (שם ט), והטעם מבואר שהיה זה קרבן אשר כל עיקרו נועד לחנוך את המזבח (וגם יסוד המזבח בכלל זה), וכסיפא דקרא 'ויקדשהו לכפר עליו', ולכן שם הוא המקום היחיד בו נזכרה עבודה זו בלשון יציקה².

ד. ויסך אתם לה'

לשון ניסוך נזכר לרוב ביין, אך מצאנוהו גם במים - וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגְּבָרִים בְּמַחְנֵה פְּלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאַבוּ מִים מִבְּאֵר בֵּית לָחֶם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִאוּ אֶל דָּוִד וְלֹא אָבָה לְשָׁתוֹתָם וַיִּסַּךְ אֹתָם לֵה', וַיֹּאמֶר חֲלִילָה לִּי ה' מַעֲשֵׂתִי זֹאת הַדָּם הָאֲנָשִׁים הַהֲלֹכִים בְּנַפְשׁוֹתָם וְגו' (שמואל ב כג). והרי שאין לשון ניסוך משויך ליין דוקא, אלא שסגנון העבודה של שפיכת יין או גם מים ע"ג מזבח יש בו כבוד מיוחד ושמו יקבנו - ניסוך, וכדלהלן. ואמנם בדרך כלל אין כבוד בשפיכת מים, אבל כאן הרי ביאר דוד כוונתו לאמר "וכי אשתה דם האנשים אשר הלכו בסכנת נפשותם ר"ל הלא לדם יחשב" (מצודת דוד שם), הרי שהיו המים חשובים ביותר ושוב היה מקום לקדשם ולנסכם לה'. ומינה תיתי לניסוך המים בחג הסוכות, שאז מתעלים המים לשכון אחר כבוד לצד ניסוך היין, וכעבד המוזג יין עם מים לפני רבו.

אלא על מזבח ה' דייקא. ואף שבאמת דם השלמים נזרק ולא נשפך, הלא לא היה בכך נפקא מינה והוראת היתר אילו עשה כך מחוץ לבית המקדש, ומעתה אין עיקר הכוונה אלא לומר שבמקום ה'שפיכה' בחוץ, תיעשה השחיטה אצל המזבח, ורק כדי שתהא ההקבלה ברורה נקראת גם כאן בלשון 'שפיכה', והבן. אמנם בעומק הפשט סוף סוף יש כאן הבנה מחודשת בזריקת הדם שהיא בעצם סגנון מסוים וסעיף של 'שפיכת דם', דאי לאו הכי לא היה מקום כלל לנקוט בלשון כגון זה, ומינה תיתי לדרשת חז"ל מפסוק זה בזבחים (לז ע"א) "הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא" - שמתן הדם באופן של זריקה דיקא הוא רק למצוה. וע"ע בפסחים (קכא) "לדברי רבי ישמעאל זריקה בכלל שפיכה", ועיי"ש סוגיית הגמ'.

² שוב ראיתי במשך חכמה (שם) שחיבר בין לשון יציקה לקידוש המזבח, אך ביאר לשון יציקה מלשון 'מוצק', ועי' מה שציין את לשון תרגום יונתן בקרבן אהרן, עיי"ש.

ולהלן נבאר שורש לשון ניסוך (שהוא עצם תנועת וזרימת הנוזל וכטעם 'אלהי מסכה' - 'צוגיסן' בידיש), ועניינו הוא ריבוי השפע הנשקף על ידי הישפכו ע"ג המזבח, שאין עיקר הדבר בכך שמתקבל היין אצל המזבח, אלא דוקא פעולת הניסוך שיש בה כבוד והדר. ובכך הדבר שונה מהשמן שעניינו משיחת המזבח ומשמש עבור המזבח, [אף שביעקב נזכרו במשותף - וַיִּסַּךְ עֲלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן (בראשית לה), עדיין יש לחלק כנ"ל].

הנה כי כן, עיקר העבודה בדם היא ה'שפיכה' והיותור על 'נפש' הקרבן, (וכפי שהדבר נתפס מצד המקריב). ומאידך בשמן עיקר העבודה היא הנתינה וההגעה אל החפץ או האדם הנמשח על ידו. ואילו היין הוא מין 'ממוצע' בין שניהם, שאין עיקרו בהקרבה וביותור אך גם לא בנתינה והתקבלות אצל הקודש - אלא בעצם הכבוד של יין המשתפך ומתנסך לפני ה'. וכמדומה שהדבר יובן יותר בעניין מקביל במקצת כדלהלן, ע"פ מה שביארנו בס"ד במ"א (אבן שלמה ח"א עמוד קצט).

ה. מנחות ונסכים - כבוד המזבח

כי הנה קרבן העולה עניינו בעצם המסירות שבהקרבתו, ובהיותו עולה לה', ואין בו צד של התקבלות אצל המקדש, כי אין ממנו לכהנים ולא כלום, ואילו כלפי מעלה אין הדבר נחשב אלא 'ריח ניחוח'. מאידך השלמים ענינם תשלום ונתינה כלפי המקדש³, ונאכל גם לכהנים ולבעלים, ועיקרו אם כן הוא צד ההתקבלות אצל המקדש⁴. אמנם המנחה נכתבה בויקרא בין שניהם, כי המנחה אין עיקרה צד המסירות וגם לא תשלום ונתינה ממש, אלא סגנון של כבוד יש בה, וכמו שמצינו אצל יעקב ששם רווח בין עדר לעדר, כי המנחה משמשת לכבוד ונשיאות חן ואינה נמדדת לפי כמות אלא לפי הכבוד וה'רושם' שבדבר, ותן דעתך לסגנון הנהוג ב'משלוח מנות', והבן. ובהיות המנחה ממוצעת בין שני הצדדים הנ"ל, נתייחד לה לשון הגשה, שהיא עבודה מיוחדת שאף שאין 'עולה' ממנה אלא קומץ, 'מוגשת' היא בשלימותה לצד המזבח, לא למעלה ולא למטה, והיו לה' מגישי מנחה.

נמצא איפוא שכשם שנזכר במנחות לשון ממוצע ומיוחד של 'הגשה', כך נתייחד גם לנסכים לשון אמצעי ומיוחד של 'ניסוך', ומסתברא מילתא שאכן גם המנחות וגם הנסכים נוספים תדיר אל הקרבן העיקרי ונזכרים במשותף בשם 'מנחתה ונסכה' - כי שניהם מוסיפים לקרבן את צד הכבוד והתפארת, והבן.

³ כן נראה בעיקר הפשט, ואין כאן המקום להאריך בראיות רק אציין מספר פסוקים - וַיִּשְׁלַח פָּרִים שְׁפִיטֵינוּ (הושע יז), זָבַח לֹא-לֵהִים תּוֹזָה וְשֵׁלֶם לְעֵלְיוֹן נְדָרֶיךָ (תהלים ג), עָלֵי אֱלֹהִים נְדָרֶיךָ אֲשֶׁלֶם תּוֹזֶת לְךָ (שם נו), ועוד כהנה, ובכולם משתמע שעניין 'תשלום' הנדר ועניין היות שם הנדר 'שלמים' - אחד הם, ואכמ"ל.

⁴ וכיו"ב יש לחלק בין חטאת לאשם, שהחטאת העיקרית היא שעירת עיזים ואילו האשם איל יפה שני סלעים, וכל הנ"ל יש לדייק בכמה מן המקראות בפרשת ויקרא, ואכמ"ל.

ה. מסיכה ויציקה - במתכות

לשונות ניסוך ויציקה משמשים גם בהתכת מתכות, וכגון - אֱלֹהֵי מִסְכָּה (שמות לד), וכגון - וַיִּצְקֶתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבַּעַת זָהָב (שמות כה), ויש בנותן טעם לברר שינויי הלשון גם בהם. ואכן בפעולת ההתכה ישנם שני חלקים, א' התכת המוצק להיותו נוזל, ב' יציקתו לתוך תבנית כדי לגדור בעד הנוזל וכדי שיתמצק לפי צורה ותבנית מסוימת. ומעתה עצם ההתכה נקראת בשם 'ניסוך', וכנ"ל בניסוך המים שעניינו עצם מרוצת הנוזל, אבל הבאת הנוזל לתוך כלי בעל צורה מוגדרת - היינו 'יציקה'.

ומעתה תרגום 'אלהי מסכה' הלא הוא 'דחלן דמתכא', וכלומר פסל העשוי ממתכת שעשייתו היא ע"י פעולה של התכה - נסך, והסמ"ך של 'מסכה' נתחלף להיות התי"ו של 'מתכת' ודוק. ורק כאשר אין הכתוב מדבר על סוג החומר אלא על מתן הצורה הנרצית למתכת, שם נאמר 'ויצקת לו' שיש ליצוק את הזהב לכלי בצורת טבעת או כל כיו"ב.

ומדאתינן להכי יתכן, בדרך אפשר, לבאר כל עיקר לשון יציקה - על שם פעולה זו של יציקת המתכות, כי פעולה זו עניינה פיסול וציור הנוזל ע"י יציקתו לתוך תבנית בעלת צורה כלשהי, ובכך אין ה'יציקה' רחוקה ממקבילתה ה'יצירה', וכדלהלן.

ו. צרה וצוקה

כי הנה השם הנרדף בכל מקום ל'צרה' הוא ה'צוקה', וכגון - וְאֶכְלֶתָּ פְּרִי בְּטֶנֶךָ .. בְּמִצּוֹר וּבְמִצּוֹק אֲשֶׁר יִצְיֵק לְךָ אֵיבָבָה (דברים כח), וכוונת הכתוב שמעשה נורא זה יתרחש 'מחוסר ברירה', ע"י המצור וחוסר האפשרות להשיג מזון, וע"י המצוק שגם הוא עניינו מצב 'צר' - שהאויב לא יותיר ברירה אחרת ה"י, (וכטעם 'ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל, במדבר כב). וכן - וַיְהִי כִּי הִצִּיקָהּ לּוֹ בַדְּבָרֶיהָ כָּל הַיָּמִים וְתֹאֲלָצְהוּ (שופטים טז), עד שכביכול לא נותרה לו ברירה אלא לגלות סוד כוחו. ופעמים שלשון מצוק משמש במקום מצור, ע"י ישעי' כט.

והנה סתם 'כלי יוצר' שבמקראות היינו כלי חרס, וסתם יצירה בכל מקום היא ב'חומר'. כי אופן יצירת החרס הוא ע"י הגבלת ה'חומר' לצורה מסוימת ע"י ה'יוצר'. וברובד החיצון ביותר של פשט המקרא זהו גם אופן יצירת האדם - וַיִּצְרָה ה' אֱ-לֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָ מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאָפִיו נְשִׁמַת חַיִּים (בראשית ב), שגבל עפר מן האדמה בצלם דמות ותבנית, והיינו 'וייצר' - 'לפי שהוא מעצב את החמר וצר אותו בצורת הכלי [כמאמרו] וירדת בית היוצר" (ר' אברהם בן הרמב"ם שם), ואז נפח בו נשמת חיים.

ובאמת הדברים ידועים שהיצירה איננה אלא קביעת הצורה לחומר הנברא. ודע שכל עיקר לשון 'צורה' לא נמצא במקראות אלא גבי 'צורת הַבֵּית' (יחזקאל מג), ועי' רש"י שם שכתב "צורת הבית - וגבול הבנין היאך הוא" וכו'. כי כל 'ציור' איננה אלא שרטוט של גבולות, וכטעם 'מיצר' והבן.

אמור מעתה, כשם שה'צרה' וה'צוקה' נרדפים זה לזה, כך גם ה'יצירה' וה'יציקה' יש בהם הרבה מן המשותף, שהיצירה עניינה הגבלת החומר ביד היוצר לכדי הצורה המבוקשת, ואילו היציקה עניינה הגבלת המתכת המותכת ביד היוצק לכדי התבנית הרצויה לו. ובשניהם משמשת הפעולה להגדרתם לתוך גבול ומיצר הנקבע מראש, והבן.

ז. זריקה, הזאה ונתינת הדם

להשלמת הדברים נציין כמה הערות בלשונות עבודות הדם - הזריקה ההזאה והנתינה. בלשוננו מקובל לנקוט בלשון זריקה לגבי השלכת חפצים ואבנים, וכך הוא באמת לשון חז"ל, וכגון זורק אבן למרקוליס, לחמת, וכיו"ב. אך "לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן" (חולין קלז), כי אין ללשון זה שורש בלשון המקראות, שמעולם לא נזכר לשון זריקה באבנים (וגם ה'השלכה' תחטיא לרוב את המטרה, ועי' הערה⁵). ונזכר לשון זריקה רק לגבי נוזלים, או גם עפר ואפר, (גם 'שפיכה' מצאנו בנוזלים ובעפר), והעולה מהמקראות הוא שלשון זריקה שרשו באותיות ז.ר. וכטעם מלאכת 'זורה', ומקומו לצד - פיזור, זרם, זרויף, זרר, ויתכן גם לשונות זריעה וזריחה⁶. ובהושע (ז) - גם שִׁיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדַע, ומסתמא היינו מלשון פיזור, שנפזרו בו שערות שיבה.

ואמנם לשון 'זורה' אינו מצוי בנוזלים אלא בעפר ואפר (כגון - וַיִּזֶר עַל פְּנֵי הַמַּיִם, שמות לב), אך תיבת 'זרק' משמשת בשניהם, וכגון, בפיוח הכבשן - וַיִּזְרְקוּ מִשֶּׁה הַשְּׂמִימָה (שמות ט), וַיִּזְרְקוּ עֶפְרַיִם עַל רְאשֵׁיהֶם הַשְּׂמִימָה (איוב ב), אך בעיקר מצאנוהו גבי מים ודם - וַיִּזְרְקוּ עֲלֵיכֶם מֵימַי טְהוֹרִים (יחזקאל לו), וְלָקַחְתָּ אֶת דָּמוֹ וַיִּזְרַקְתָּ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב (שמות כט).

ומעתה יש לנו לפרש את מהות עבודת הזריקה בדם (ובמים) כעניין של פיזור, שאין בו כל כך התמקדות למקום מוגדר, ואמנם כן - כל אימת שנזכרה הזריקה בקרבנות נוסף אליה הלשון 'על המזבח סביב', כי מהות הזריקה היא 'פיזור' הדם בכל סביבות המזבח, בשתי מתנות שהן ארבע. ומעתה, בעוד שפיכת הדם עניינה ביטול שיירי הדם - אצל יסוד המזבח, הרי שזריקת הדם עניינה מעין הקרבה של דם הקרבן אצל המזבח. [והיינו שבחטאת 'עולה' חלק מהדם, הוא

⁵ עַת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעַת כְּנוֹס אֲבָנִים ... עַת לְשַׁמֹּר וְעַת לְהַשְׁלִיךְ (קהלת ג), כוונת הכתוב מבוארת, שההשלכה הינה עזיבת האבנים והפקרתן, היפך הכינוס והיפך השמירה. והדבר דומה למה שנתבאר גבי שפיכה שמטרתה רק להיפטר מהמים. ואם כן קשה להלום בלשון השלכה תנועה של זריקת אבנים למרחוק ואף כלפי מעלה, אלא נוטה הדבר יותר לתנועה של עזיבה והשלכה מלמעלה למטה דייקא, וכגון 'כְּאֵלֶּה וְכֵאלֹן אֲשֶׁר כְּשֶׁלְקֶת' (ישעי' ו), כי 'השלכה' שרשה באותיות ש.ל. ו.ש.ל.ל. [נִשְׁקָן לֹא תִסּוּף כִּי יִשָּׁל זֵיתָךְ (דברים כח) והיינו בדומה לשלכת. ובנעליים - שֶׁל נְעָלֶיךָ מַעַל רַגְלֶיךָ (שמות ג), ומאידך - עַל אֲדָמִים אֲשֶׁלֶיךָ נְעָלֶיךָ (תהלים ס)], ולכן גם אם תמצא לשון זה בעניין השלכה למרחוק אין עיקר הכוונה אלא להפלה כלפי חוץ וכדוגמת ה'שפיכה' לעיל.

ואכן לגבי אבנים מצאנו בעיקר לשונות כגון רגימה וסקילה, קליעה וגם יידוי, ואכמ"ל.
⁶ עי' רש"ר הירש (בראשית א יא), ואכן הזריעה דומה בפעולתה ל'זריה', ועי' שופטים ט - וַיִּתֵּן אֶת הָעִיר וַיִּזְרְעֶהָ מֶלֶח, וקשה להבחין שם אם הכוונה לזריעה או לזריית מלח. גם ה'זריחה' מפזרת קרני אור בעולם. וכגון אלו קשה להוכיח במילין ונתונים לאובנתא דליבא.

הנפש, ע"ג קרנות המזבח ורק השיריים נשפכים אל היסוד, אך בעולה אין הדם עולה כלפי מעלה אלא קרב כולו אצל קירות המזבח, וגם אין לו שיריים הנשפכים, ופשוט].

ואילו ה'הזאה' ואף ה'נתינה' נאמרים כאשר על מקצת הדם להגיע אל עבר (או לכיוון) מקום מסוים. וההבדל בין שניהם הוא, כמדומה, שבעוד ההזאה היא כללית, דהיינו שיגיע חלק מהדם אל עבר מקום כללי כגון קיר או אנשים, הרי שהנתינה מיועדת אל עבר מקום מדויק יותר, וכגון קרנות המזבח, וכן גם המשקוף והמזוזות בפסח מצרים או תנוך האוזן והבהונות באשם מצורע. והיינו כי אילו היו מזים מן הדם על קרנות המזבח היה הדבר נראה כאילו מטרת ההזאה היא המזבח כולו, והנתינה 'ממקדת' את הדם אל עבר המקום שנתייחד לו, הקרנות או הבוהן וכו'. ועי' עוד בהערה⁷ לגבי הקשר בין הזאה לבין זריקה.

⁷ ולקח אֶזֶב וְטָבַל בְּפִיִּם אִישׁ טְהוֹר וְהִזָּה עַל הָאֵהָל ... מִי נָדָה לֹא זָרַק עָלָיו טָמֵא הוּא (במדבר י"ט). נקראו המים 'מי נדה', והדבר תואם את הלשון 'והזה על האהל', שמסתמא ישנו קשר בין זי"ן דהזאה לבין דל"ת דייזוי. אך מאידך נאמר גם 'לא זרק עליו' - לשון זריקה, הרי שנקראה ההזאה בשם זריקה. ואשר יש לומר בזה, שאכן אין הכהן נוקט אלא בפעולת הזאה, שאינו מכוון לפזר את הדם בכל סביבת המיטהר אלא רק באופן סמלי וע"י ההזאה, ולכן נקראה פעולתו 'הזאה'. אמנם בצד המיטהר מתקבלים מי החטאת כמעין טבילה ורחיצה וחיטוי הטומאה, ובזה הוא דומה למזבח המקבל את הדם בכל סביביו, כי בעבורו כביכול נזרקו המים על כל סביביו, וזוק.